

Kékcsókának is hívják egyik legszínesebb madarunkat, a szalakótát
FOTÓ | SZEKERES LEVENTE

Fél évszázada született meg a Kiskunsági Nemzeti Park – a homok és szik birodalma

ÍRTA | KISS MÓNIKA osztályvezető, Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság

Idén különleges évfordulót ünnepel a hazai természetvédelem: ötvenéves lett a Kiskunsági Nemzeti Park. 1975. január 1-jén jött létre Magyarország második nemzeti parkjaként – azóta is őrzi és bemutatja a puszta, a szikes tavak és a homokbuckák csodáit.

EGY ÁLOMBÓL SZÜLETETT

A Kiskunsági Nemzeti Park alapítása egy nagyszabású és merész terv része volt. A hazai természetvédelem egyik legendás alakja, a 2018-ban elhunyt *Rakonczay Zoltán* az akkori Országos Természetvédelmi Hivatal elnöki posztjára kerülve elhatározta, hogy másfél évtized alatt öt nemzeti parkot hoz létre az országban. Az első a Hortobágyi Nemzeti Park volt, a másodikként pedig 1975-ben megszületett a Kiskunsági Nemzeti Park is.
Az előkészítő munka oroszlánrészét *dr. Tóth Károly* erdőmérnök végezte, aki később 1991-ig vezette a nemzeti park igazgatóságot. Kitartásának és jó kapcsolatteremtő képességének köszönhetően a helyi gazdálkodókkal és vezetőkkel is sikerült elfogadtatni a természetvédelem fontosságát. Így vált lehetővé, hogy a Kiskunság értékes területei védelmet kapjanak. Az 1975-re már végbement táj-átalakítások miatt a Kiskunságban nem volt lehetőség a Hortobágyhoz hasonló, egy nagy blokkból álló terület kijelölésére, ezért alapításakor hat területegységből tevődött össze a Kiskunsági Nemzeti Park.
Az évek során újabb területeket csatoltak hozzá – az Orgoványi-réteket, Miklapusztát és a Peszéradacsi-réteket, így ma már kilenc egységből áll, összesen több mint 50 ezer hektáron elterülő természeti kincset őrizve.

A MOZAIKOS TÁJ VARÁZSA

Első pillantásra a Kiskunság csupán egy síkvidéki, helyenként homokbuckákkal tarkított tájnak tűnik, ám közelebbről nézve igazán változatos mozaik. Szikes tavak csillognak a napsütésben, hullámzó homokbuckák szabdalják a tájat vagy éppen vadvirágos rétek színesítik a kultúrtájat, nem is beszélve az Alsó-Tisza-völgy vadregényes ártéri világáról.
Ez a táji-élővilági sokféleség, a szétszórt, mégis összekapcsolódó élőhelyek láncolata adja a nemzeti park különleges jellegét.
A Kiskunság fajgazdagsága lenyűgöző, mai ismereteink szerint több mint 12 ezer fajnak ad otthont. Ebből mintegy 1800 a virágta-

lan és 1300 a virágos növény, az eddig ismert állatfajok száma pedig legalább 8800. A túzok, Európa legnagyobb testtömegű röpképes madara éppúgy megtalálható itt, mint a 20. században csaknem kipusztult rákosi vipera vagy a világon kizárólag a Duna–Tisza közén élő tartós szegfű.
Ha Solt–Kecskemét–Lakitelek vonalában átutazunk a „Két víz közén”, nyugatról keleti irányban négy, egymástól markánsan elkülönülő nagy tájegységet tudunk felismerni: ezek a Duna menti síkság, a Turjánvidék, a Homokhátság és az Alsó-Tisza-völgy. Tegyünk egy képzeletbeli sétát a Kiskunsági Nemzeti Parkban, ismerjük meg közelebbről, mi teszi különlegessé!

Az ősszel tömegesen nyíló sziki őszirózsa az első fagyokig táplálékkal látja el a beporzókat
FOTÓ | MOLNÁR PÉTER

SZIKESEK A DUNA MENTI SÍKSÁGON

A Duna menti síkságon található nemzeti parki területek – a Felső-kiskunsági-puszta, a Felső-kiskunsági-tavak és Miklapuszta – a szikes élőhelyek más-más arcát mutatják.
A **Felső-kiskunsági-puszta** az Alföld második legnagyobb szikes pusztája a Hortobágy után. A Duna egykori alacsony ártéri szintjén helyezkedik el. Mélyebb fekvésű területein kora tavasszal jellemzően még megjelenik a felszíni víz, de a fokozott párolgás és a csatornák elszívó hatása miatt nyár elejére ez is eltűnik.
A szikes puszták növényvilágát a viszonylagos fajszegénység jellemzi, a kötött, rossz vízháztartású, magas sótartalmú talajok erős szelekciós (válogató) hatásának következményeként. A magasabb térszínek homokos, löszös felszínein még megmaradt zárt sztyepprétek két legjellemzőbb védett növényfaja az apró nőszirom és az agár sisakoskosbor. A sótűrő növényzet szintbeli tagozódását is megfigyelhetjük: legmagasabban az ürmös szikespusztát találjuk, a legmélyebb részeken található vakszikes és szikfokon bárányparéj és pozsgás zsázsa tenyészik. A belvízrendezések előtt oly jellemző szikes mocsarakat és nádasokat ma már csak kis foltokban találjuk meg. Sajnos, a klímaváltozás és az emberi beavatkozások következtében a nyílt szikes vizek is egyre rövidebb időre és egyre kisebb területen tűnnek fel.
A szikesek nyílt, füves területekhez kötődő állatvilága is tükrözi a terület mozaikosságát. Itt is él hazánk legnagyobb védett pókja, a szongáriai cselőpók, továbbá a pusztai gyalogcincér és a nagy tűzlepke. A nagyobb csatornák és halastavak adnak otthont a vidrának, a hátasabb részeken pedig ürgekolóniák élik életüket. A szikes puszták a vonuló madarak kedvelt helyei. Már februárban megjelennek a bíbicek, amelyeket nagy godák, cankók, partfutók, pólingok követnek. Nagy csapatokban pihennek és táplálkoznak itt az észak felé vonuló nagy lilikek és nyári ludak is. Két nehezen megfigyelhető madár, az ugartyúk és a széki lile jelenléte adja a puszta igazi madártani értékét. A kisebb erdőfoltokban fészkel a kékvércse és a kerecsensólyom.
A **Felső-kiskunsági-tavak** területén talál-

Hazánk legnagyobb termetű, védett pókfaja a szongáriai cselőpók
FOTÓ | MOLNÁR PÉTER

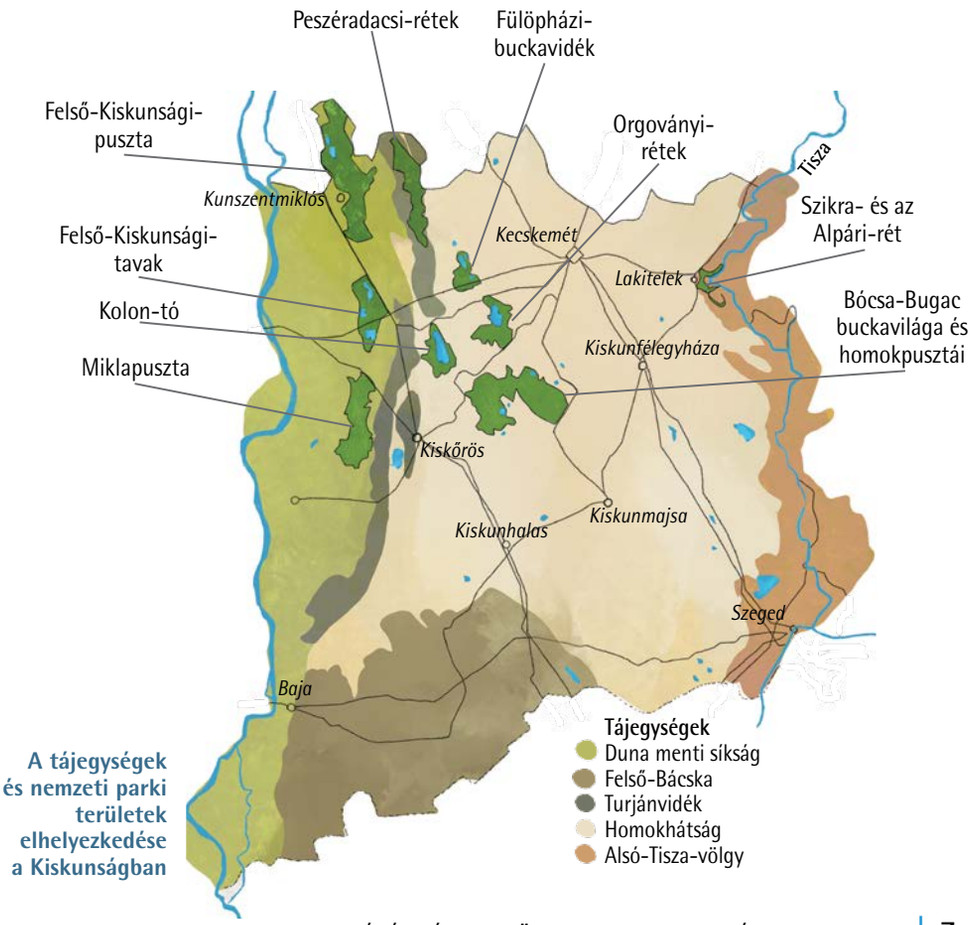

A tájegységek és nemzeti parki területek elhelyezkedése a Kiskunságban

A Duna–Tisza köze legnagyobb kiterjedésű szikes tórendszerének eredeti állapotát ma is őrzi a Kelemen-szék
FOTÓ | DARÓCZI CSABA

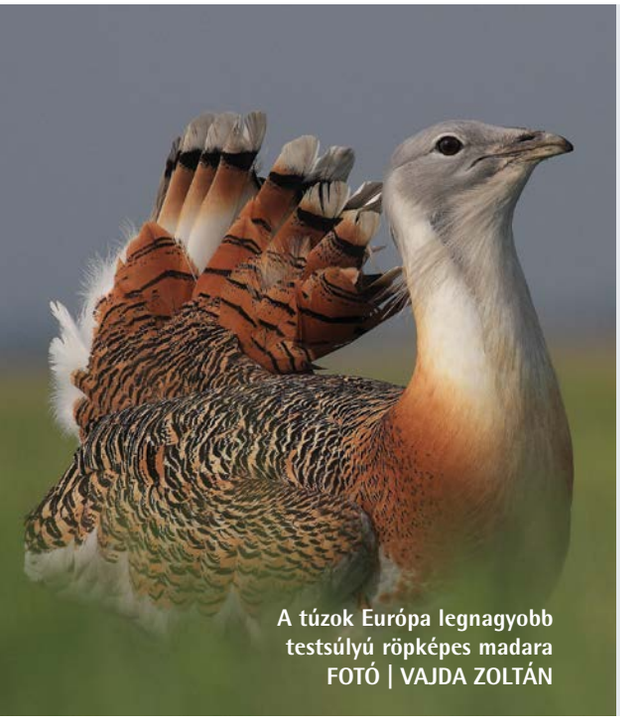

A túzok Európa legnagyobb testsúlyú röpképes madara
FOTÓ | VAJDA ZOLTÁN

Sikeres a túzokvédelmi program

A hazai túzokállomány több mint harmada, mintegy 600-620 példány a Kiskunságban él.
A puszta emblematikus madara nagy testtömege ellenére jól repül, manőverező-képessége azonban gyenge. Az egyedek egyik legjelentősebb veszélyeztető tényezője a légvezetékekkel történő halálos ütközés. Egy európai uniós LIFE projekt keretében a Felső-Kiskunságban mintegy 60 kilométer légvezetéket váltott ki földkábel a legjelentősebb túzokélőhelyeken.
A túzokot fenyegető veszélyek elhárítása összetett feladat, ami a természetvédelem, a mezőgazdaság, valamint sok egyéb szakterület, köztük a vadgazdálkodók és az áramszolgáltatók együttműködését igényli.

ható szikes tavak és mocsarak nemzetközi szinten is kiemelkedően fontos élőhelyek. A Duna egykori mélyártéri sávjában több száz hajdani szikes tóról van tudomásunk. Mára ezek jó része kiszáradt, vagy csak a kora tavaszi időszakban van víz bennük. A legnagyobbak – Kis-rét, Zab-szék, Böddi-szék, Kelemen-szék, Fehér-szék – ma a nemzeti park és egyben hazánk legértékesebb szikes tavai.
Annak ellenére, hogy a szikes tavak magas sótartalma és rendszeres kiszáradása nem mindennapi körülményeket biztosítanak az itt élő állatok számára, az alkalmazkodni tudó fajok nagy tömegben képesek elszaporodni. A szikes tavak vízimadarak tömegeinek nyújtanak fészkelő-, táplálkozó- és pihenőhelyet. Költési időben rendszeresen találkozhatunk itt a szikes tavak karakterfajaival, a gulipánnal és a gólyatöccsel.

TURJÁNVIDÉK

A Homokhátság és a Duna menti síkság közé ékelődve, hosszan elnyúló sávban fekszik a lápok, mocsarak, láprétek alkotta Turjánvidék. A múltbéli rendszeres és tartós vízborításnak, valamint a kíméletes tájhasználatnak köszönheti, hogy a mai napig fennmaradhatott természetközeli állapotában.
A **Peszéradacsi-rétek** kissé magasabb térszintjein találjuk a védett terület legfajgazdagabb élőhelyeit, a lápréteket. A vízrendezéseket követő lecsapolások eredményeként bekövetkező talajvízszint-csökkenéssel párhuzamosan az üde láprétek rovására teret nyertek a kékperjés vagy kiszáradó láprétek. Tavasszal bontják jellegzetes szirmaikat a védett terület legérdekesebb virágai, a kosborok. A gyakoribb fajok mellett – mint a pókbangó, mocsári kosbor, vitézkosbor, hússzínű ujjaskosbor vagy a szúnyoglábú bibircsvirág – olyan ritkaságokra is bukkanhatunk, mint az illatos bibircsvirág, a légybangó vagy a szarvas bangó. Májustól hozza ibolyaszínű virágát a szibériai nőszirom és a fátyolos nőszirom. A lápréteken az ősz közeledtét jelzi a kornistárnics virágzása.
Sok olyan lepkefajnak találjuk meg itt stabil állományát, amelyek máshol már a kihalás szélére sodródtak, ilyen például a szürkés hangyaboglárka. A Duna–Tisza köze szinte minden gyíkfaja előfordul itt, még a jégkorszaki maradványfajként nyilvántartott elevenszülő gyík is. A terület és egyben Európa egyik legritkább kígyója a rákosi vipera.
A **Kolon-tó** mára erősen benádasodott, elöregedő mocsár, csak mesterségesen kialakított nyílt vízfelület található benne. Ezek a nyílt vizek adnak otthont többek között a fehér tündérrózsának. A tavat lápés mocsárrétek, nedves kaszálók, nyugati oldalán a Bikatorok erősen tagolt, homokpusztagyepes buckavidéke szegélyezi.
A tó két, a természetvédelem számára igen fontos halfajnak is otthont ad. Egyik az aligv nyolc-tíz centiméterre megnövő lápi póc, a másik a régen igen gyakori, de mára megritkult réti csík. Sokáig itt, az avas nádasban volt hazánk egyik legnagyobb fülemülesitke költőállománya, ám számuk

A Turjánvidék ritka orchideája a szarvas bangó
FOTÓ | MOLNÁR PÉTER

Az ürge két lábra felegyenesedve, füttyel figyelmezteti fajtársait a veszélyre
FOTÓ | KISS IMRE

Kék szamárkenyéren a homokpuszták ritkasága, a sarkantyús fészekbogár
FOTÓ | KOLON-TAVI FOTÓARCHÍVUM

az elmúlt években csökkenést mutat. Némi szerencsével április közepétől június végéig megfigyelhetjük a szórványos előfordulású lápi álarcos-szitakötő egyedeit is.

TÉRDIG A HOMOKBAN

A Homokhátság Közép-Európa egyik legnagyobb homokvidéke, amelynek alapja a több tízezer évvel ezelőtt itt járt Ős-Duna hordaléka. A szél által átformált felszínt homokpusztai gyeptársulások és boróka-nyáras erdők borítják.
Az alig 2000 hektáros **Fülöpházi-buckavidék** egykor vizekben is gazdag volt, aminek ma már csak a nyomait láthatjuk. A térséget sújtó csapadékhiány és a talajvízszint drasztikus – akár kilenc métert is meghaladó – csökkenése miatt hosszú ideje szárazon állnak a Kondor-tó, a Szívós-szék, a Hattyú-szék és a Szappan-szék tómedrei. A víz eltűnésével párhuzamosan szikes jellegük is visszaszorult, medrüket zártabb növényzet fedte be.
A terület élővilága, ahol még kopár, mozgó homokbuckával is találkozhatunk, sok kihívásnak van kitéve. A kevés csapadék, a nyáron akár 60 fokig felmelegedő talajfelszín, az alacsony humusz- és magas mésztartalmú talajok mind olyan környezeti feltételek, amelyekhez csak kevés faj tudott megfelelően alkalmazkodni.
Májusban lélegzetelállítóak a hullámzó árvalányhaj-mezők, itt tenyészik a kék szamárkenyér és egy kistermetű félcserje, a heverő naprózsa.
A buckavidék állatvilága is változatos, de fajösszetételét alapvetően szintén az extrém környezeti feltételek határozzák meg.

A homoki báránypirosító karógyökere festékanyagot tartalmaz
FOTÓ | ARADI ESZTER

Nem meglepő, hogy a sivatagihoz hasonló életmódot folytató rovarokat találunk itt. Ilyen például az önbeásósáska, a különböző hangyalesőfajok vagy az öves homokfutrinka. A hazai madárvilág legszínesebb fajai közül itt is él a sárgarigó, a szalakóta és a gyurgyalag.
Bócsa–Bugac buckavilága és homokpusztái a domborzatot tekintve is igen változatosak. A felszínt borító futóhomokot a szél buckavonulatokba rendezte. A buckákat északkeleti irányban a laposabb bugaci puszta váltja fel, a terület azonban itt sem teljesen sík, hanem apró mélyedések tagolják. Ezek egy részét is szikes tavak töltötték ki. Bugac nem csak

Kis kígyó nagy problémákkal

A rákosi vipera élőhelyeinek többsége a gyepek feltörése és szántóföldi művelésbe vonása miatt megszűnt
FOTÓ | DR. MIZSEI EDVÁRD

A rákosi vipera hazánkban már csak a Hanság és a Kiskunság gyepein, legelőin maradt fenn kisebb állományokkal. A Kiskunságban Dabas, Táborfalva és Kunpeszér környékén, illetve a bugaci pusztán található meg. A fennmaradt kis számú hazai állományok megmentése az elmúlt évtizedekben végzett természetvédelmi tevékenységeknek köszönhető.
A jó minőségű élőhelyek korlátozott elérhetőségének csökkentésére, állapotuk javítására és a ragadozók megnövekedett nyomásának kiküszöbölésére a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság számos aktív beavatkozást végzett. Például visszagyepesítéssel és fajszegény gyepeken növényfajokban kivételesen gazdag gyepfelülvetésekkel növelték az élőhelyek méretét, ökológiai folyosóval összekötöttek egymástól elszigetelt élőhelyeket, emellett a legértékesebb viperás élőhelyeken a vadászható ragadozók gyérítése és a vaddisznók távoltartása is folyik.

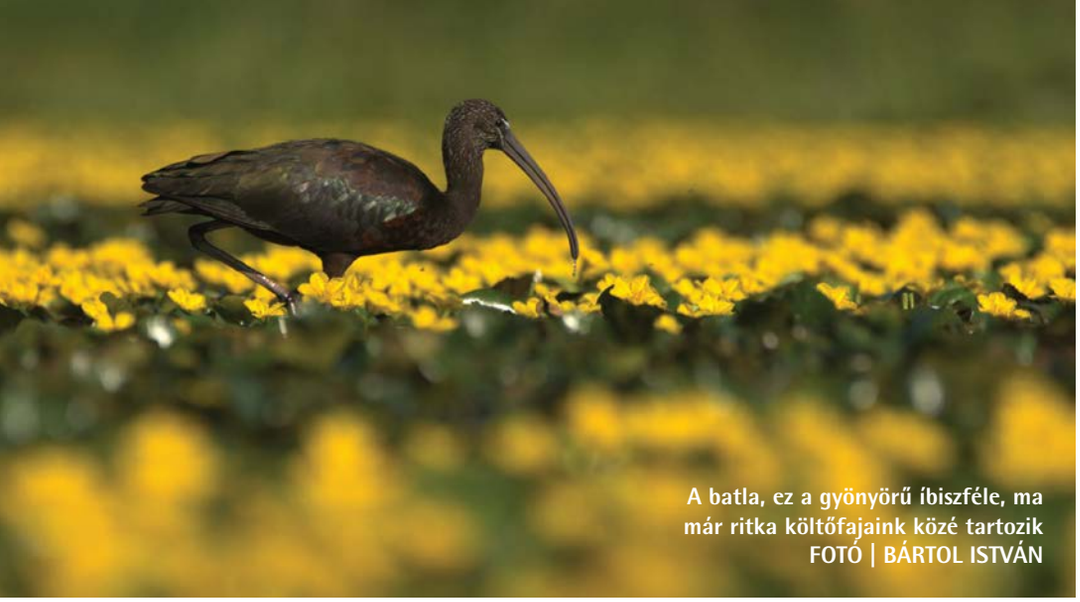

A batla, ez a gyönyörű íbiszféle, ma már ritka költőfajaink közé tartozik
FOTÓ | BÁRTOL ISTVÁN

A bivalyok legelésükkel és taposásukkal „kezelik" a szikes élőhelyeket
FOTÓ | MOLNÁR PÉTER

természeti értékek őrzője, sokkal több annál: kultúrtörténetünk egy darabjának – a szilajpásztorkodás és a tanyasi gazdálkodás emlékeinek – hordozója. A külterjes állattartás évszázadokon keresztül hatással volt a tájra, ami nagyban befolyásolta a terület ökológiai viszonyait.

VADREGÉNYES ÁRTÉR

Napjainkban a **Szikra és az Alpári-rét** területén lelhetjük fel azokat a tájképi és természeti értékeket, amelyek a folyószabályozás előtti időkre voltak jellemzők a Tisza mentén. A Szikrai és az Alpári Holt-Tisza gyékényes-kákás partjait a nyíltabb vizeken a tündérrózsás-sulymos hínártársulások váltják fel. A magasabb térszinteken, a galériaerdőkben évszázados tölgyek és matuzsálemi kort megért fehérnyarak élnek. Az idős erdők az odúlakó fajok – denevérek, fakopáncsok – otthona.
Sajnos a hullámterekben bőven terjednek a behurcolt, tájidegen, a természetes növénytakarót átalakító növényfajok, mint a gyalogakác, amerikai kőris, zöld juhar, süntök, vadszőlő fajok. A holtágakban nagy tömegben tud elszaporodni a fekete törpeharcsa és az ezüstkárász.

KEDVEZŐTLEN VÁLTOZÁSOK

A Kiskunság természetközeli élőhelyegyüttesei is magukon viselik az ember tájátalakító tevékenységének és a klímaváltozás hatásainak a nyomát. A csökkenő csapadékmennyiség, a növekvő átlaghőmérséklet, a felszín alatti vizek kitermelése, a csatornákkal történő vízelvezetés, a talajba szivárgó vizek mennyiségét csökkentő, a párologtatást növelő tájhasználat (pl. nagy kiterjedésű faültetvények létesítése ebben a korábban zárt erdőtakarót nem hordozó térségben) mind-mind az aszályosság fokozódásához, a szárazodáshoz és a vizes élőhelyek eltűnéséhez vezetett. A jobb vízellátottságot igénylő buckaközi zárt sztyepprétek, a szürkekákás és serevényfüzes gyepek, a kékperjés láprétek, a zsombéksásosok és a láperdőfoltok nagy része már a múlté. A mély, szélkifúvásos helyeken kialakult szikes tavak többsége teljesen kiszáradt, medrük elvesztette szikes jellegét. Napjaink egyik elengedhetetlen természetvédelmi feladata, hogy az éltető vizet visszaadjuk a tájnak, vagy ha már ott van, akkor ne engedjük el és tartsuk meg a mélyfekvésű területeken. Települési és vízgyűjtő szintű, természetközeli megoldásokon alapuló, fenntartható, a természetes vízmegtartó megoldásokat előtérbe helyező vízgazdálkodásra van szükség. A tájhasználat minden ágában a megváltozott klímaviszonyokhoz való alkalmazkodásra kell helyezni a hangsúlyt, legyen szó a legeltetésről, a kaszálással való réthasznosításról, a szántógazdálkodásról vagy az erdőművelésről.

ÉLMÉNYEK MINDEN KOROSZTÁLYNAK

A kedvezőtlen változások ellenére a Kiskunsági Nemzeti Park olyan kiemelt értékeket hordoz, amelyek megőrzése és bemutatása nemcsak kötelességünk, hanem lehetőség is arra, hogy ezekről átadhassuk tudásunkat a jövő generációi számára.
A nemzeti park igazgatóság által működtetett tanösvények, interaktív kiállítások, vezetett tematikus túrák, erdei iskolák és környezeti nevelési programok lehetőséget kínálnak arra, hogy bárki testközelből tapasztalja meg a Kiskunság különlegességeit. A szikes tavak sóvirágzásától a homokdűnék hullámzásán át, a szürkemarha-gulyák kolompszaváig minden mozzanat arról mesél, mennyire törékeny, mégis mennyire gazdag ez a táj.
Az ötven éves mérföldkőnél egy pillanatra megállva előre is kell tekinteni. A klímaváltozás, a vízhiány, az inváziós fajok terjedése és az élőhelyek átalakulása mind komoly kihívást jelent. A természetvédők, kutatók, döntéshozók a társadalom támogatásával karöltve kizárólag együtt tehetnek azért, hogy ez a különleges világ újabb ötven év múlva is élő maradjon.
Tartson velünk a homok és a szik birodalmába – fedezze fel, óvja és ünnepelje velünk a Kiskunság kincseit!